

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертаційну роботу
Ель-Рабай'а Дакера Таха Діб
на тему: **«Організаційно-економічне забезпечення управління
твердими побутовими відходами»**, представлену на здобуття ступеня
доктора філософії в галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки»
за спеціальністю 051 «Економіка»

Актуальність теми дисертації

Запровадження на практиці положень Національної стратегії управління відходами та реалізації заходів Національного плану управління ними до 2030 року, просування держави шляхом євроінтеграції не можливе без розбудови ефективної системи управління відходами. В розвинених країнах світу вона вже активно діє і набула рис циклічної економіки. В Україні за недосконалого механізму регулювання відносин у цій сфері формування системи управління відходами потребує серйозних напрацювань та удосконалення.

Особливо важлива роль у виконанні завдань щодо нейтралізації негативного впливу відходів на довкілля і здоров'я людини належить системам управління ними на регіональному рівні. Саме вони покликані здійснювати активний вплив на характер змін у цій сфері. Проте регіональна екологічна політика упродовж останніх десятиліть орієнтувала винятково на вирішення питань природоохоронного характеру у цій сфері, що обмежувало можливості у напрямі мінімізації потоків відходів. Невідповідність потенціалу утилізаційних потужностей обсягам генерування відходів спричинює потенційні економічні втрати від невикористання вторинних ресурсів, а також посилює антропогенний вплив і погіршення екологічної ситуації та умов життєдіяльності людей. З іншого боку, значні обсяги накопичених та утворених відходів визначають регіональний економічний потенціал, що може бути задіяний за умови впровадження рециклінгових технологій.

Це обумовлює актуальність обраної здобувачем теми дослідження, пов'язаної з науковим обґрунтуванням теоретико-методичних підходів та розробкою практичних рекомендацій щодо вдосконалення системи управління твердими побутовими відходами в регіонах України з точки зору її організаційно-економічного забезпечення.

Актуальність наукового дослідження підтверджується його відповідністю тематиці науково-дослідних робіт кафедри економіки і підприємництва Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», а саме ініціативній темі «Управління економічною безпекою суб'єктів національного господарства» (номер державної реєстрації 0116U004577).

Оцінка обґрунтованості наукових результатів дисертації, їх достовірності та новизни

Основні положення, висновки та рекомендації дисертаційної роботи Ель-Рабай'а Дакера Таха Діб є достатньо обґрунтованими. Обґрунтованість отриманих здобувачем результатів підтверджується значним обсягом використаних джерел та достатньо глибоким вивченням матеріалів за темою дослідження. Достовірність отриманих результатів базується на використанні офіційної інформації Державної служби статистики України та Євростату.

Структура і зміст дисертаційної роботи відповідає поставленій автором меті та завданням, коректно обрані об'єкт і предмет дослідження, робота має власну логіку та послідовність викладення основних положень.

Теоретичні дослідження автора базуються на класичній економічній теорії, директивах ЄС, законодавстві України та сучасних дослідженнях проблеми управління твердими побутовими відходами в країнах Європи та Україні.

Аналітичні результати дисертації спрямовані автором на ідентифікацію стану, тенденцій та еволюційних закономірностей розвитку організаційних та економічних інструментів системи управління твердими побутовими відходами.

Основні положення і результати дисертації пройшли апробацію, підтверджену різноплановими публікаціями здобувача, у тому числі за кордоном, виступами на науково-практичних конференціях. При цьому окремі статті Ель-Рабай'а Дакера Таха Діб опубліковані в періодичних виданнях, що входять до міжнародної наукометричної бази Web of Science.

Найбільш суттєвими результатами дослідження, які мають новизну та отримані здобувачем особисто, є такі:

- формування концепції управління твердими побутовими відходами на умовах реалізації альтернативної тарифної політики управління твердими побутовими відходами в Україні, яка базується на оцінюванні ресурсного потенціалу побутових відходів, аналізі можливості виробництва альтернативної енергії, розрахунку вартості такого управління для виробника відходів та диференційованому підході до розрахунку тарифу комунальними підприємствами України;

- розроблення методики дослідження складу твердих побутових відходів, що дало змогу сформулювати рекомендації щодо інвестування у сортування змішаних твердих побутових відходів та виявити спроможність роздільного збору для збереження доходності виробника відходів при підвищенні темпів їх переробки;

- формування сукупності пропозицій щодо реалізації Національної стратегії управління відходами в Україні до 2030 року, в рамках яких економічно доведена доцільність роздільного збору та залучення приватного сектору для інвестиції у будівництво майданчиків для прийому вторинної сировини, впровадження технології анаеробної переробки харчових відходів;

- удосконалення методичних підходів до розрахунку повної вартості захоронення ТПВ в Україні шляхом включення вартості землі, фінансових втрат у результаті використання землі полігона за призначенням; розрахунку повної вартості переробки харчових відходів;

- удосконалення методики формування диференційованого тарифу на поводження з відходами на основі розрахунку складових персональної та колективної відповідальності їх виробника.

Оцінювання змісту дисертації, її завершеність та дотримання принципів академічної доброчесності

За своїм змістом дисертаційна робота здобувача Ель-Рабай'а Дакера Таха Діб відповідає стандарту вищої освіти третього (освітньо-наукового) рівня за спеціальністю 051 «Економіка» та напрямом досліджень відповідно до освітньої програми «Економіка».

Результати звіту з перевірки подібності дисертаційної роботи на текстові збіги свідчать про те, що дисертаційна робота Ель-Рабай'а Дакера Таха Діб є результатом власних досліджень і не містить елементів фальсифікації, фабрикації та плагіату. Усі використані інтелектуальні

праці, результати та тексти інших авторів мають посилання на джерело у повній відповідності до принципів наукової сумлінності.

Мова та стиль викладання результатів

Дисертаційна робота написана державною мовою. Робота виконана в єдиній формі та логічній структурі, дослідницький матеріал викладений у доступній та послідовній формі, що повністю відповідає науково-дослідному стилю та напрямку.

Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 239 сторінок.

У вступі дисертаційної роботи визначено актуальність обраної теми, сформовано мету, об'єкт, предмет, завдання дослідження, визначено зв'язок дослідницької роботи з науковими темами. Зазначено методи дослідження, визначено елементи новизни та розкрито теоретичне та практичне значення отриманих результатів, вказано особистий внесок автора, виокремлено результати апробації результатів роботи, зазначено наукові публікації, структуру та обсяг дисертації.

У першому розділі автор провів теоретичне дослідження з розкриття сутності понять «відходи» та «управління відходами», де окреслив їхні основні властивості. Автор здійснив узагальнення та систематизацію основних драйверів становлення системи управління твердими побутовими відходами, ідентифікував етапи розвитку організаційно-економічних інструментів управління твердими побутовими відходами та їхні рушійні сили. За результатами авторських досліджень було визначено потужний вплив економічних інструментів на розвиток систем управління твердими побутовими відходами, який тривав аж до завершення ХХ століття. В ХХІ століття, як дослідив автор, у названих системах управління країн Європи та України на зміну економічному драйверу розвитку прийшов законодавчий. Детальний аналіз та узагальнення сучасного законодавства, яке регулює процеси управління твердими побутовими відходами в ЄС та Україні, дав змогу автору вибудувати логіку його застосування для регулювання всіх етапів управління відходами.

Глибокий аналіз сучасних організаційно-економічних інструментів системи управління твердими побутовими відходами в Німеччині, Швейцарії та Нідерландах забезпечив можливості для систематизації їхніх головних складових. До основних економічних складових автором

віднесено тарифну політику та її вплив на збалансованість економічних інтересів усіх учасників ланцюга поводження з відходами. За результатами аналітичних досліджень автор виявив, що застосування принципу оплати повної вартості управління відходами самим виробником стало економічним стимулом успіху в системі поводження з відходами, а ідентифікація та контроль усіх етапів життєвого циклу відходів забезпечили успіх організації всіх процесів, пов'язаних з управлінням твердими побутовими відходами.

Другий розділ «Аналіз систем управління твердими побутовими відходами в країнах Європи та Україні» присвячений аналізу результативності управління твердими побутовими відходами з метою встановлення факту успішного застосування сучасних систем управління відходами. Автором було виявлено, що система управління відходами у європейських країнах заснована на використанні ресурсного потенціалу відходів та виробництві енергії зі змішаних відходів. Аналіз практики такого поводження з відходами в Україні виявив явне відставання від європейських стандартів та відсутність позитивних тенденцій. У ході дослідження автор провів порівняльний аналіз складу відходів в Україні та трьох європейських країнах, в результаті чого було з'ясовано ідентичність їхнього складу, що дало змогу зробити висновок про те, що основною відмінністю, що впливає на результативність систем управління твердими побутовими відходами в Україні та Європі є змішування відходів, що призводить до деградування якості вторинної сировини та хибності уявлень про реальний ресурсний потенціал відходів в Україні. У заключній частині розділу автором проаналізовано тарифну політику та способи формування тарифів у країнах Європи та Україні і на підставі результатів аналізу зроблено висновок, що система формування тарифів в Україні є головною перешкодою на шляху досягнення мети управління відходами. Автором доведено, що тарифи не прив'язані до обсягу вироблених відходів, не достатні для залучення приватних інвестицій та не враховують капітальні та екологічні витрати на покриття наслідків накопичення відходів.

Третій розділ «Напрями удосконалення організаційно-економічного забезпечення процесів управління твердими побутовими відходами в Україні» присвячений економічному обґрунтуванню трьох підходів до формування системи управління твердими побутовими відходами: фрагментарний; оплати повної вартості видалення відходів та оплати

повного життєвого циклу відходів. Детальний аналіз кожного із підходів обумовив можливості для формалізованого виразу способу формування тарифу на поводження з твердими побутовими відходами при впровадженні кожного з них. На основі дослідження складу відходів, застосування роздільного збору вторинної сировини, оплати повної вартості видалення змішаних відходів та застосування анаеробної переробки харчових відходів автором запропоновано методику розрахунку альтернативного тарифу на поводження з твердими побутовими відходами в Україні. Відповідно до результатів дослідження даного розділу зроблено пропозиції щодо зміни цільових показників стратегії України з управління відходами до 2030 року.

У додатках наведено інформацію щодо друкованих робіт здобувача із зазначенням досліджень та статистичних розрахунків, документи які підтверджують впровадження отриманих результатів у практичну діяльність підприємств.

Дисертацію оформлено відповідно до вимог Наказу МОН України від 12 січня 2017 р. № 40 «Про затвердження вимог до оформлення дисертації».

Оприлюднення результатів дисертаційної роботи

Наукові результати дисертації висвітлено у 17 публікаціях, із яких: 5 статей у наукових фахових виданнях України (категорія «Б»); 4 статті у періодичних наукових виданнях проіндексованих у базах WoS та Scopus; 3 статті у виданнях, віднесених до третього кварталу (Q3) відповідно до класифікації SCImago Journal and Country Rank або Journal Citation Reports; 2 статті, які додатково відображають результати дисертації; 6 доповідей та тез на наукових конференціях.

Таким чином, наукові результати, описані в дисертаційній роботі, повністю розкриті в наукових публікаціях здобувача.

Недоліки та зауваження до дисертаційної роботи

Позитивно оцінюючи дослідження загалом, варто звернути увагу на низку дискусійних положень та зауважень. Зокрема, у дисертаційній роботі здобувача:

1. Проводячи дослідження існуючих практик формування системи взаємовідносин учасників ланцюга управління побутовими відходами,

автор узагальнює три існуючі напрямки: фрагментарний, оплати повної вартості захоронення відходів, оплати повного життєвого циклу твердих побутових відходів. Фрагментарний напрям автор визначив як такий, при якому кожний із учасників ланцюга управління твердими побутовими відходами переслідує свої економічні інтереси. Вважаю, що в запропонованій автором класифікації є незначні порушення принципу класифікації за обраною класифікаційною ознакою. Окрім того, фрагментарний напрям не може існувати як повноцінна система, незважаючи на її явні економічні переваги для учасників, тому не доцільно включати його в запропоноване автором групування (п. 3.1, ст. 148–155).

2. Авторська пропозиція щодо формування та впровадження альтернативного тарифу на поводження з твердими побутовими відходами в Україні розгорнуто представлена та обґрунтована. Проте автор при розрахунку доходів від реалізації відсортованих компонентів твердих побутових відходів (таблиця 3.20) приймає припущення, що програму роздільного збору буде впроваджено в повному обсязі. Враховуючи низький рівень організації сортування відходів в Україні, викликає сумнів можливість досягнення розрахованих автором показників. З огляду на вказану національну проблему та враховуючи широкий огляд зарубіжного досвіду управління відходами, цікавим було б представлення досвіду Європи в організації роздільного збирання відходів та розрахунку доходів від впровадження диференційованого тарифу в Україні при умові часткового виконання програми роздільного збирання відходів.

3. Дослідження другого періоду становлення системи поводження з відходами сфокусоване автором на вибірці країн ЄС. При цьому дослідження еволюції системи управління побутовими відходами автор здійснює на прикладі Великої Британії, Німеччини, Швейцарії, для дослідження морфології обрано Швейцарію, Нідерланди, а для аналізу систем формування тарифів – Німеччину, Швейцарію, Нідерланди. Бажано було в роботі визначити критерії формування вибірки країн для дослідження.

4. У третьому розділі автор наводить результати узагальнення правового регулювання системи управління побутовими відходами в Європі. Зокрема, у таблиці 3.1 поданий розподіл відповідальності на кожному етапі управління побутовими відходами в країнах ЄС. Доречним було б надати аналогічну інформацію щодо повноти законодавчої бази та

розподілу повноважень за управлінням побутовими відходами в Україні між державними органами.

5. У роботі значна увага приділена становленню сучасних організаційно-економічних систем управління твердими побутовими відходами (п. 1.4), передумови та інтенсивне використання досвіду європейських країн у цій сфері (п. 3.3). В такому разі питання: яким чином поєднати необхідність просувати європейські вимоги до учасників системи управління відходами з усталеною практикою у сфері поводження з ними, що впродовж десятиліть сформувала відповідну ментальність як у ставленні до самих відходів, так і різнобічних процесів щодо них? Здобувач, на жаль, оминув аспект, пов'язаний з розробкою механізму інтеграції вітчизняних підприємств у сфері поводження з відходами у систему управління відходами ЄС, що надало б роботі більшої довершеності.

6. У 2022 р. був прийнятий, а 9 липня 2023 року набув чинності Закон України «Про управління відходами». Він містить визначення таких понять як «побутові відходи» та «управління відходами», які суголосні із відповідними поняттями у Великій Британії і Японії. Між тим автор при визначенні поняття «побутові відходи» (ст. 29) посилається на такий ресурс як «Роз'яснення Мінрегіону про особливості поводження з побутовими відходами в Україні».

Водночас зазначені зауваження та дискусійні положення суттєво не знижують загальної позитивної оцінки дисертації і можуть слугувати предметом наукової дискусії під час захисту дисертаційної роботи.

Висновок про дисертаційну роботу

Дисертаційна робота здобувача ступеня доктора філософії Ель-Рабай'а Дакера Таха Діб на тему «Організаційно-економічне забезпечення управління твердими побутовими відходами» є завершеним науковим дослідженням, виконана на актуальну тему, має важливі наукові результати, що є обґрунтованими та достовірними, містить елементи наукової новизни, а також має практичну значущість сформульованих положень і висновків. Дисертація подана у вигляді спеціально підготовленої кваліфікаційної праці на правах рукопису та виконана здобувачем особисто.

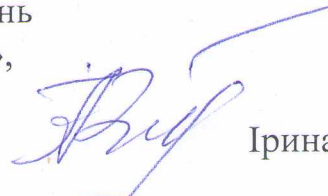
Викладене відповідає вимогам чинного законодавства України, передбаченого п. 6-9 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та

скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 44 від 12 січня 2022 р.

Здобувач Ель- Рабай'а Дакер Таха Діб заслуговує на присудження ступеня доктора філософії в галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки» за спеціальністю 051 «Економіка».

Офіційний опонент:

Старший науковий співробітник
відділу регіональної екологічної
політики та природокористування
ДУ «Інститут регіональних досліджень
імені М.І. Долішнього НАН України»,
доктор економічних наук,
старший науковий співробітник

Ірина КОЛОДІЙЧУК

12 грудня 2023 р.

